

YUNUS EMRE’NİN LATİN HARFLİ İKİ İLAHİSİ

Aziz MERHAN

On beşinci yüzyılın Latince kaleme alınmış eserlerinden biri kısaca *Tractatus* “Risale” olarak bilinen *Tractatus de moribus, conditionibus et nequitia Turcorum* “Türklerin gelenekleri, hayat tarzları ve hinlikleri hakkında risale” adlı eserdir.¹ Bir ön söz ile 23 bölümlük eserde başta din ve inançlar olmak üzere genel olarak Türkler (Osmanlılar) hakkında bilgi verilmektedir. Eserin yazarı henüz 16 yaşındayken, Sultan II. Murad Han’ın (1404-1451) Macaristan seferinde 1438 yılında tutsak düşüp 1458 yılına kadar yaklaşık yirmi yıllık tutsaklıkta yaşadıklarını kaleme almıştır. Yazar muhtemelen Şebeşli² (Romanya, Sebeş) *Georgius de Hungaria* olarak bilinen *Macaristanlı Georg* (öl. 1502) adlı biridir. Gotik harfli birçok nüshası olan eserin ilk basılı biçimi yani inkunabeli (1500 yılından önceki baskı) muhtemelen 1480 yılında Urach’ta yapılmış ve nispeten daha okunaklı olanı da aynı yıl Roma’da basılmıştır.³

Bu çalışmamızda tanıttığımız nüsha Roma nüshasından el yazısıyla istinsah edilmiştir.⁴ Yazma, Almanya’da Frankfurt Üniversitesi (Goethe

1 Eseri Latince Fransızca’ya (*Des Turcs: Traité sur les moeurs, les coutumes et la perfidie des Turcs*, 2003) Joël Schnapp çevirmiş olup bunun Türkçe çevirisi Lale Aslan Özcan tarafından yapılmıştır: Macaristanlı György, *Türkler: Türklerin gelenekleri, görenekleri ve hinlikleri üzerine inceleme*, İstanbul 2009.

2 Yazarın memleketi, tarihte *Erdel* (Macarca: *Erdély*, Rumence: *Transilvania* veya *Ardealul*, Almanca: *Siebenbürgen*) olarak bilinen bölgedeki *Şebeş* (Macarca: *Szászsebes*, Rumence: *Sebeş*, Almanca: *Mühlbach*) şehridir. Farklı adlarla karşımıza çıkması tamamen kaynaklardaki dil farklılığındandır.

3 Her iki nüshanın tıpkı basımları için Tekin ve Tietze’nin kaynaklarda künyesi verilmiş olan makalelerine bakılabilir.

4 Buna İnternet ortamında ulaşılabilir: <http://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/msma/content/pageview/4763749>

Universität Frankfurt am Main) Kütüphanesinde (Universitätsbibliothek) Orta Çağ Yazma Eserleri (Mittelalterliche Handschriften) arasında *Ms. lat. qu. 59* numarayla kayıtlı beş eseri kapsayan bir mecmuada (Sammelband in 5 Teilen: Konvolut aus Handschrift, Inkunabel und Postinkunabeln) bulunmakta olup eserlerden beşincisidir. 20 yapraktan (1^a-18^a yapraklarda TRACTATUS DE RITU ET MORIBUS TURCORUM eseri, 18^v-20^v ise boş; mecmuada 686-720. sayfalar) oluşmakta 30,5 X 21,5 cm. ebadındadır. Yunus Emre'ye ait olan iki ilahi ise 718-719. sayfalarda (17^a-17^b) bulunmaktadır. 1500 yılı dolaylarında yazılmıştır.

Yunus Emre'ye ait iki ilahiyi ilk defa ele alan Alman Türkolog Karl Foy (1856-1917) olmuştur. Alman Doğu Bilimci Carl Brockelmann'ın (1868-1956) uyarısıyla Urach nüshasından haberdar olmuştur. Ayrıca Berlin'den tarihleri belli olmayan üç nüsha daha gönderilmiş olmasına rağmen en eskisi Urach nüshası olduğundan bu nüshadaki iki ilahiyi tanıtmış ve dil incelemesini yapmış; ayrıca birbirini tamamlayan iki makale biçiminde kaleme aldığı yazısında her iki şiirin hem Latin harfli hem de Arap harfli Türkçesini sunmuştur (Foy 1901 ve 1902). Aynı ilahiler daha sonra Türkçe olarak da irdelenmiştir. Fuad Köprülü (1890-1996) *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı çalışmasının 8. bölümü olan *Yunus Emre'nin Hayatı* kısmında Karl Foy'un çalışmasına değinerek meseleyi irdelenmiş (Köprülüzade 1919: 295-296, 1. haşiye 1966: 224-225, 14. dipnot) ve onun yayınladığı metinlerin çeviri yazısındaki bazı değişikliklerle, Yunus Emre'ye ait en eski metinler olarak nitelendirerek yeniden yayınlama gereği duymuştur (Köprülü 1919: 322-323, 1. haşiye 1966: 246-247, 2. dipnot). Ondan sonra söz konusu ilahileri Talât Tekin *Yunus Emre'nin Gotik Harfleriyle İki Manzumesi* (1987) başlığıyla ele aldığı bir yazı yayımlar.⁵ Foy'un okuma önerilerini Roma nüshasından da yararlanarak her iki nüshayı karşılaştırarak ele alıp yanlış olanları düzelterek farklı okuma önerilerinde bulunmuştur.⁶ Avusturyalı Türkolog Andreas Tietze (1914-2003) de Tekin'in makalesi üzerine bir makale kaleme alarak her iki şiirin okunuşu için bazı önerilerde bulunmuştur (Tietze

5 Söz konusu yazıdaki *Breslav Devlet Kitaplığı* (Tekin 1987: 367) *Breslav Şehir Kitaplığı* (< Breslauer Stadtbibliothek) (Foy 1901: 230) olarak düzeltilmelidir. Öte yandan *Breslav Şehir Kitaplığı* 1946 yılından bu yana *Breslav Üniversitesi Kütüphanesi* (Lehçe: *Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu*) ismiyle faaliyet yürütmektedir.

6 Talât Tekin'e Roma nüshasındaki Yunus Emre'ye ait ilahiler daha sonra bu eseri Almancaya çeviren Reinhard Klockow tarafından fotokopi biçiminde verilmiştir (Tekin 1987: 369).

1989). Söz konusu ilahiler son olarak genel itibarıyla Macaristanlı Georg ve eserini ele alan Türkçe bir makalede (Coşan 2009) takdim edilmiştir.⁷

Çalışmalardan çıkan sonuca göre aşağıda tıpkıbasını günümüz Latin harfli biçimi, Türkçe için kullanılan Latin harfli yazı çevrimi ve günümüz Türkçesi sunulmuş olan⁸ iki ilahinin şairi 14. yüzyılda yaşamış olan Yunus Emre ve ölçüsü de hece ölçüsüdür. İlahilerin dili, yer yer yazıya aktarmış olandan kaynaklanan hatalarla sözlü kaynaklara (Foy, 1901: 238) dayanmaktadır. İlahilerin dili Balkan Türkçesi özelliği göstermekte olup yer olarak Bosna'da konuşulmuş olan Türkçe (Foy, 1902: 237-238) olarak görülmektedir. Sonuç olarak dil itibarıyla aslında büyük oranda Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış olmakla birlikte aykırılık örneklerine de rastlanmaktadır: *gözişi* (I-1) < *gözüşi* “(senin) gözünü”, *yatur* (I-3, 5) < *yatur* “yatar, yatıyor”, *çüriyibeni* (I-3) < *çürüyübeni* “çürüyerek”, *kılır* (I-4) < *kılır* “kılır, yapar”, *ırahmansızına* (I-5) < *ırahmansuzına* “rahmansızına, acımasızına”, *aldanıban* (I-9) < *aldanuban* “aldanarak”, *gendisi* (I-13) < *gendüsi* “kendisi”, *söyledigi* (I-13) < *söyledügi* “söylediği”, *içim* (II-1) < *içüm* “(benim) içim”, *özim* (II-1) < *özüm* “özüm”, *belli* (II-3) < *bellü* “belli”, *öliseriz* (II-3) < *öliserüz* “öleceğiz”, *gizli* (II-3) < *gizlü* “gizli”, *içimiz* (II-3) *içümüz* “içimiz”, *yakasız* (II-6) < *yakasuz* “yakasız”, *başsız* (II-6) < *başsuz* “başsız”, *amalımla* (II-9) < *amalumla* “amelimle”, *halımıla* (II-9) < *halumıla* “halimle”, *kimin* (II-10) < *kimün* “kimin”, *amalsıza* (II-15) < *amalsuza* “amelsize”, *atlı* (II-18) < *atlu* “adlı”.

Son söz olarak denebilir ki Yunus Emre'ye ait olduğundan kuşku duyulmayan ve 1480 yılında Latin harfleriyle kaleme alınmış iki ilahi üzerinde şimdiye dek bazı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte ilahilerdeki kısmi belirsizlikler hâlâ varlığını korumaktadır.

7 Bu makaledeki genel bilgiler Almanca yayımlanmış şu önemli çalışmaya dayanmaktadır: Reinhard Klockow, *Georgius de Hungaria - Traktat über die Sitten, die Lebensverhältnisse und die Arglist der Türken*, [= Macaristanlı Georgius - Türklerin Geleneği, Hayat Tarzları ve Hinlikleri Hakkında Risale], Nach der Erstausgabe von 1481 herausgegeben, übersetzt und eingeleitet von Reinhard Klockow [1481 yılındaki ilk baskıyı esas alarak hazırlayan ve çeviren], Köln, Weimar, Wien 1993 (2. baskı 1994). Coşan'ın makalesindeki şiirler için ayrıca Talât Tekin'in makalesinden yararlanılarak hazırlanmış olan şu çalışma esas alınmıştır: Mustafa Taççı, *Yunus Emre Divanı II, Tenkilî Metin*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

8 Çalışmamız el yazısına dayanmakla birlikte her iki nüsha (Urach ve Roma) hakkındaki çalışmalardan da yararlanılmıştır.

A. Asil metnin tıpkıbasımı:

affertobus audientur in terra p[ro]m[iss]a
 [Isti] p[ro]m[iss]a in terra p[ro]m[iss]a
 Caffil olma atis goefungi. halınga batı oelini goer
 Puenclit roma doemede. yafurtozungdelim goer
 Nuttheler yatir duessueben. t[st]huer[er]y[er]ton olam guer
 Eym atı t[st]p idnep kulör zari t[st]uenthur ellinde unari
 Ebnsthuirich yatir kazı gıri mızkymezı guuelim goer
 Caorna halıynt[st]m[er]ene. unarma. yeamunıy[er]ne
 Eym[er]ın goefde[er]im uulsub gıri unıam goer
 Hanc mehemmet mastafa. huc[er]ton itti kaffan kaffa
 Doeme kime kildi bafsa. Aldamıben galamı goer
 Aldamma maladamara kulakyla haka yar
 Semigile tuki unara. baki cotastı olamı goer

[718] 17^r

Ionus bii rzusleri t[st]attur halıka satır moziffer satır
 Bendirzi ne hadar dıttar tzoledigi salamı goer
 Iamar ıstırim yonerosim. bon oelini angustlac
 Olım eudıstherınzın hostı. uululara dantıstıhağ
 olıtzaric belli bean. gıstı ıstıhımbı olor can
 Tancıstıhır ıstıne k[er]p. halıe vıngınde inuntıstıhad
 hıstıhı hılmıtzarın ten mıgıre iden. hake unıma tzaftıraden
 Yaratıstıe don geıngıden. basıstıstıe. atta bımıstıstıhağ
 Belle banga kumun gırdıstıstıe ola t[er]mıdegi ıokıstıstıe
 Eim olıtzar banga halıstıstıe ten t[er]mıdege t[er]galıstıstıhağ
 Galam ben amıstıstıe. hermıstıstıe gıstıstıe halıstıstıe
 Bıde kumun gıstıstıe gıstıstıe. ofden ıanga donıstıstıhağ
 Sanga aidıwan ai passa. mızstıstıe mızstıstıe gıstıstıe bafsa
 Eımgı ıstıden bıgıre gıstıstıe. Eim stıstıstıe kumıstıstıhağ
 Yavım t[er]mıdege gıstıstıe t[er]mıdege gıstıstıe derle
 Eıme mıstıstıe herle. Eımgı ıstıden ıamıstıstıhağ
 Amal unıe vıde t[er]stıstıe amıstıstıe olor hıdege
 Schol hıstıstıe olıtzar hıstıstıe. bımıde t[er]stıstıe olıstıstıhağ
 Yonıde ıstıde t[er]stıstıe vıstıstıe t[er]stıstıe doerı t[er]stıstıe baf
 Eıstıstıe gıstıstıe derle. atlı unıde t[er]stıstıe t[er]stıstıe

[Isti] p[ro]m[iss]a in terra p[ro]m[iss]a

[719] 17^v

B. Asıl metnin günümüz Latin harfli biçimi:

[718] 17^v

Isti sunt duo sermones in vulgari turcorum

[I - Birinci İlahi]

- [1] Caffil olma aths goesingi. halinga bak oeleni gore.
- [2] Kuenelik itma doennede. yasuclerung deleni goer
- [3] Nitstheler yatir duessuebeni. [gir nulan tstheyvan uessuebeni]
- [Czuemuekleri tsassabeni.] tsthueerrybeni olanı guer
- [4] Kym ach iduep kılır zari. kuenethdur ellinde vuari.
- [5] Gutsthmish yatir kary giri. myzkynueri guueleni goer
- [6] Czorma hallynkymczene. vuarma yeramanczine
- [7] Kymczini goefdeczini vulsub gyeni iulani goer.
- [8] Hane mehenimet mustafa. huekym itti kaftan kaffa
- [9] Doenne kyme kıldı baffa. aldaniben galani goer.
- [10] Aldanma maladavuara kulukeyla haka yar
- [11] Sevigile bile vuara. baki iotasth olanı goer.

[718] 17^v

- [12] Jonus bii czusleri tsattar. halka moriffet satar
- [13] Gendiczi ne hadar duttar czoledigi ialani goer.

[II - İkinci İlahi]

- [1] Janar itsthim goner osim bon oelim angıtstac
- [2] Olim endestherczin hosth. uululara danıtstthag
- [3] Oliczeris belli bean. gıslı itsthimis olor ean.
- [4] Tenesthir ustine konp. halk onginde iuunitsthad
- [5] Huth hılmezcem ben nitge idem. hāke ianna czaffaridem
- [6] Yaccassis don geemgidem. baschsis atta binnıtstheg
- [7] Gelle banga kauum gardasth ola czinidegi ioltasth
- [8] Kim olaczar banga haltasth. ben czinindo egalıtstthag
- [9] Galam ben amalimla. hernitgeczıl halimla
- [10] Gide kauum guule guele. efden ianga donıtstheg
- [11] Sanga aidıram ai passa. nelergelliczor bassa
- [12] Kiming iczıden bagir pissthe. kim sthraba kanıtstthag
- [13] Yarrın czıaczat gurla tsthumla galeik derle
- [14] Kimi mir czeuuan herle. kiming iczıden ianıtstthag
- [15] Amal vuer vnda tsthooap amalsisa olor hedep

- [16] Schol hisschiá olmacz hezzep. bunda azat olitsthağ.
[17] Yonus emdi kıl ıarak. vtanmeaczin dogri bak
[18] Tsthümla galeik derle. atli atıla czaiilitsthağ.

Interpretacio sermonum predictorum in latino⁹
C. Asıl metnin Türkçe için kullanılan Latin harfli yazı çevrimi:

[718] 17^r

Bunlar günlük Anadolu Türkçesiyle (yazılmış) iki ilahi(dir):

[I - Birinci İlahi]

1. Gafil olma aç göziñi halıña bak ölimi gör
2. Gürelik étme dünyede yazuklaruñ delimi gör
3. Neçeler yatır düşübeni [gurna ılan çeyan üşübeni]
[Sümükleri çağşabeni.] çüriyibeni olanı gör
4. Kimi ah édüp kılır zari günehdür elinde varı
5. Göçmiş yatır kara yeri miskinleri güleni gör
6. Sorma hallın kimisine varma ırrahmansızına
7. Kim sini gövdesine ul[a]şup géyeni yolanı gör
8. Hani Mehemmed Mustafa hüküm étdi kafdan kafa
9. Dünya kime kıldı vefa aldanıban kalanı gör
10. Aldanma mala davara kul[l]uk eyle Hak[k]a yar[a]
11. Seviyile bile vara baki yoldaş olanı gör

[718] 17^r

12. Yunus bu sözleri çatar halka marifet satar
13. Gendisi ne hadar dutar söylediği yalanı gör

[II - İkinci İlahi]

- 1 Yanar içim göyner özüm ben ölim[i] anıçak
2. Ölim endişesi n[e] hoş ululara danı[ş]ıçak
- 3 Öliseriz belli beyan gizli içimiz olur ‘ıyan
4. Teneşir üstine konup halk öñinde yuvunıçak
5. Hoş bilmezem ben neçe edem hangı yana sefer edem
6. Yakasız don géyem gëdem başsız ata binicek

9 Bu ibare şiirlerin sonuna eklenen Latince çevirinin başlığı olup burada sunma gereği duyulmamıştır.

7. Gele başa kavum gardaş ola sine degi(n) voltaş
8. Kim olısar bana haldaş ben sinümde kalıcak
9. Galam ben amalımla her neçesi halımla
10. Gêde kavum güle güle evden yana dönicek
11. Saña ayduram ay paşa neler geliserdür başa
12. Kimiñ isiden bagrı pişe kimi şaraba kanıcak
13. Yarın siyaset gur[ı]la cümle ħalayık dirile
14. Kimi mir s[ay]evan birle kimi isiden yanıcak
15. Amal vër[e] anda cevab amalsıza olur ‘ıtab
16. Şol gişiye olmaz azab bunda azat olıcak
- 17 Yunus êmdi kıl yarak otanmayasın dogrı bak
18. Cümle galayık dirile atlı atıla saylıcak

Alıntılanan ilahilerin Latince yorumu

D. Günümüz Türkçesiyle:

[718] 17'

[I - Birinci İlahi]

1. Gafil olma aç gözünü haline bak ölümü gör
2. Serkeşlik etme dünyada günahlarının çoğunu gör
3. Niceleri (yere) düşmüş (yerde) yatıyor, [mezarına yılan ve çıyan üşüşüp, kemiklerinin birbirinden ayrılıp] çürümekte olanı gör
4. Kimi ah edip feryat figan ediyor, her neyi varsa boşunadır
5. Göçüp gitmiş kara yerde yatıyor, miskinleri ve gülenleri gör
6. Hallini hiç kimseye sorma ve acımasız olanına gitme
7. Kimin kendi mezarının gövdesine ulaşıp giysisini yırttığını gör
8. Hani Muhammed Mustafa? O ki kaftan kafa (dünyaya baştan sona) hükmetti
9. Dünya kime vefa kıldı? Aldanarak kalanı gör
10. Aldanma mala davara, yâr olan Hakka kulluk eyle
11. (Onun) aşkıyla yaşamalı, bâki yoldaş olanı gör

[718] 17'

12. Yunus bu sözleri bir araya getirerek halka marifet (hüner) gösterir
13. Kendisi ne kadar söylediğini yerine getirir, yalanını gör

[II - İkinci İlahi]

- 1 Yanar içim kavrulur özüm ben ölümü anınca
2. Ölüm endişesi ne hoş, ululara danışınca

- 3 Öleceğiz belli apaçık, gizli içimiz ortaya çıkacak
4. Teneşir üstüne konulup halk önünde yıkanınca
5. Gerçi bilmem ben nasıl yapayım, hangi tarafa gideyim
6. Yakasız don (kefen) giyeyim başsız ata binip (tabuta girip) gideyim
7. Hısım akraba bana gelsin ve mezara değın eşlik etsin
8. Kim olacak bana haldaş, ben mezarımda bulununca
9. Kalayım ben amelimle, her ne varsa halimle
10. Gitsin akrabalar güle güle eve doğru yol alınca
11. Sana söyleyeyim ey kardeşim, başa neler geleceğini
12. Kiminin sıcaklıktan bağı pişer, kimi şaraba kandıkça (doydukça)
13. Yarın (kıyamette) hüküm verilecek, bütün yaratılmışlar dirilecek
14. Kimi emir koruyucusuyla, kimi sıcaktan yanacak
15. Amellerin karşılığı orada, amelsiz (orada) cezalandırılır
16. O kişiye azap olmaz, burada özgür olunca
- 17 Yunus şimdi hazırlık yap ve doğru bak ki (yarın) utanmayasın
18. Bütün yaratılmışlar dirilecek ve ad ad sayılacak

Kaynaklar

- Coşan, Leyla (2009), “Georgius de Hungaria ve Türkler Hakkındaki Değerlendirmelerine Bir Bakış”, *Semahat Yüksel Armağan Kitabı*, haz. Feruzan Gündoğar, Güler Mungan ve Cemal Yıldız, Ankara: 198-207.
- Foy, Karl (1901), “Die ältesten osmanischen Transkriptionstexte in gothischen Lettern, Zugleich ein Beitrag zur altosmanischen Litteratur”, *Mittheilungen des Seminars für Orientalische Sprachen (Westasiatische Studien)*, Jahrgang IV, Zweite Abtheilung, Berlin: 230-277.
- Foy, Karl (1902), “Die ältesten osmanischen Transkriptionstexte in gothischen Lettern, II”, *Mittheilungen des Seminars für Orientalische Sprachen (Westasiatische Studien)*, Band V, Zweite Abtheilung, Berlin: 233-293.
- Köprülü, Fuad (1976), Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (Gerekli Sadeleştirmeler ve Bâzı Notlara İlâvelerle Yayımlayan: Orhan F. Köprülü), 3. basım, Ankara [ilk baskı: İstanbul 1919].
- Tekin, Talât (1987), “Yunus Emre’nin Gotik Harfleriyle İki Manzumesi”, *Erdem (Atatürk Kültür Merkezi Dergisi)*, 3/8, Ankara: 367-392.
- Tietze, Andreas (1989), “Bemerkungen zu einer neuen Lesung eines türkischer Gedichtes in gotischer Schrift”, *Erdem (Atatürk Kültür Merkezi Dergisi)*, 5/14, Ankara: 399-408. Türkçe çevirisi: “Gotik Alfabetesinde Basılmış Bir Türk Şiirinin Yeni Bir Yorumu Hakkında Görüşler”, *Erdem (Atatürk Kültür Merkezi Dergisi)*, çev. Erol Meşeli, 5/14, Ankara 1989: 409-418.